

Ядерне роззброєння як каталізатор українсько-американських відносин

Анотація. У статті аналізується процес розбудови відносин між Україною та США у перші роки української незалежності, тенденції їх розвитку, порядок денний і суперечності. Визначено, що розвиток двосторонніх відносин у першій половині 1990-х рр. відзначався спорадичністю політичного діалогу країн, різноспрямованістю інтересів і асиметричністю відносин, а їх порядок денний обмежувався трьома основними сферами – політичним діалогом, ядерним роззброєнням і наданням

Віктор Пашков,
кандидат політичних наук,
Національний авіаційний
університет

Viktor Pashkov,
PhD in Political Science,
National Aviation University

ORCID: 0000-0003-4273-2181
viktor.pashkov.polit@gmail.com

економічної допомоги. Як адміністрація Дж. Буша-старшого, так і адміністрація Б. Клінтона у перші роки правління дотримувалися москвоцентричної політики на пострадянському просторі, що залишало небагато місця для української дипломатії. Необхідність розвитку контактів з офіційним Києвом у цей період для Вашингтону диктувалася виключно зацікавленістю у вирішенні ядерного питання.

У свою чергу, для молодшої Української держави як за часів Л. Кравчука, так і після приходу до влади другого президента Л. Кучми американський напрям став одним з головних зовнішньополітичних пріоритетів.

Детально висвітлюється складний процес розв'язання проблеми ядерного роззброєння України, яка стала центральною темою українсько-американських відносин у 1991–1994 рр. При цьому відзначається, що підходи адміністрацій республіканців і демократів до розв'язання цієї проблеми були різними. Позиція адміністрації Дж. Буша-старшого у цьому питанні зводилася до жорсткого тиску та ультимативної риторики, щоб домогтися відмови Києва від ядерної зброї, що, у підсумку, зумовило її провал, відсутність прогресу у переговорах.

Адміністрація демократа Б. Клінтона, яка прийшла до влади у США у 1993 р., переосмислила політику на українському напрямі, запропонувавши більш гнучкі підходи до діалогу з Києвом – розширила двосторонній порядок денний, виявила готовність збільшити економічну допомогу та обговорювати надання гарантій безпеки. Офіційний Київ на переговорах з ядерного роззброєння попри дискусії в українському політикумі обрав стратегію торгу, прагнучи вибити для себе від США якомога більше економічних і політичних дивідендів. Результатом взаємодії гнучких підходів США до вирішення ядерного питання та української стратегії торгу стало підписання Будапештського меморандуму 5 грудня 1994 р.

Ключові слова: українсько-американські відносини, ядерне роззброєння, порядок денний, політичний діалог, програма Нанна-Лугара, Будапештський меморандум, ДНЯЗ.

Nuclear disarmament as a catalyst for Ukrainian-American relations

Abstract. The article analyzes the process of building relations between Ukraine and the USA in the first years of Ukrainian independence, trends in their development, agenda and contradictions. It is determined that the development of bilateral relations in the first half of the 1990s was marked by the sporadic political dialogue of the countries, the multidirectionality of interests and asymmetry of relations, and their agenda was limited to three main areas – political dialogue, nuclear disarmament and economic assistance. Both the administration of G. Bush Sr. and the administration of B. Clinton in the first years in office followed a Moscow-centric policy in the post-Soviet space, which left little room for Ukrainian diplomacy. The need to develop contacts with official Kyiv during this period for Washington was dictated solely by its interest in solving the nuclear issue.

In turn, for the young Ukrainian state, both in the times of Leonid Kravchuk and after the second President Leonid Kuchma came to power, the American direction became one of the main foreign policy priorities.

The complex process of solving the problem of nuclear disarmament of Ukraine, which became the central topic of Ukrainian-American relations in 1991–1994, is covered in detail. At the same time the approaches of the Republican and Democratic administrations to solving this problem were different. The position of the Bush administration in this matter was reduced to tough pressure and ultimatum rhetoric in order to achieve Kyiv's renunciation of nuclear weapons, which eventually led to its failure and lack of progress in the negotiations.

The administration of Democrat B. Clinton, which came to power in the United States in 1993, rethought the policy towards Ukraine, offering more flexible approaches to the dialogue with Kyiv – expanded the bilateral agenda, expressed readiness to increase economic aid and discuss the provision of security guarantees. Official Kyiv in the negotiations on nuclear disarmament, despite the discussions in the Ukrainian politics, chose a bargaining strategy, seeking to extract as many economic and political dividends as possible from the United States. The interaction of flexible approaches of the USA to the nuclear issue and Ukrainian bargaining strategy resulted in the signing of the Budapest Memorandum on December 5, 1994.

Key words: Ukrainian-American relations, nuclear disarmament, agenda, political dialogue, Nunn-Lugar program, Budapest Memorandum, NPT.

Постановка проблеми. Восени 2021 р. виповнилося 25 років з моменту проголошення стратегічного партнерства України та США. У цей самий час на північних і східних кордонах України Росія нарощувала війська для вторгнення. З початком російсько-української війни 24 лютого 2022 р. масштабна військова та економічна допомога США, їх дії з консолідації міжнародної підтримки Києва ще раз засвідчили критичну важливість Сполучених Штатів як одного з головних зовнішньополітичних партнерів України.

У цьому контексті як з наукової, так і практичної площини для розуміння позиції та політики США щодо України, їх можливостей і рамок актуальним стає вивчення історичної еволюції українсько-американських відносин. Аналізуючи процес становлення українсько-американських відносин,

неможливо оминати проблему ядерного роззброєння України, яка була центральною у двосторонніх відносинах країн у першій половині 1990-х рр. Її вирішення сприяло переходу українсько-американських відносин на якісно новий рівень і відкрило шлях до проголошення стратегічного партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сама проблематика українсько-американських відносин, враховуючи її політико-практичну значущість, є доволі популярною серед політологів і істориків. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити праці Н. Городні, І. Дудко, О. Потехіна, Д. Лакішика, А. Худолія. Так, Н. Городня та А. Худолій подають загальний огляд становлення політики США щодо України у першій половині 1990-х рр., справедливо вказуючи на складний і суперечливий характер вибудовування відносин країн. Д. Лакішик і А. Горук аналізують особливості українсько-американських відносин у 1990 – на початку 2000-х рр., вказуючи на асиметричність сторін і численні складнощі у діалозі як з питань ядерного роззброєння, так і міжнародної та внутрішньої політики Києва.

Власне проблемі впливу та місця процесу ядерного роззброєння України у розвитку українсько-американських відносин присвячено праці О. Потехіна та І. Погорєлової. Разом із тим, недостатньо висвітленими залишаються загальна динаміка, інтереси та прагнення України та США у вибудовуванні відносин у першій половині 1990-х рр., що потребує аналітичного погляду на цей процес.

Метою статті є вивчення становлення українсько-американських відносин у 1992–1994 рр., їх динаміки, позицій та інтересів країн, а також ролі у цьому процесі проблеми ядерного роззброєння України.

Виклад основного матеріалу. У перші роки української незалежності двосторонні відносини Вашингтону та Києва були складними та суперечливими. Навіть після розпаду СРСР адміністрація Дж. Буша-старшого не припиняла дотримуватися звичної, москвоцентричної парадигми мислення. В очах США Росія як ядерна держава, постійний член Ради Безпеки ООН з її великими природними ресурсами була значно важливіша, ніж східноєвропейські та пострадянські країни. Тим більше, що більшість американських політиків навіть не знали розташування останніх на карті світу. Вважалося, що, допомігши російському керівництву побудувати ринкову економіку та демократію, вдасться перетворити Москву з колишнього супротивника на стратегічного партнера. Росія тоді виступала як безумовний регіональний лідер, а російського лідера Б. Єльцина на Заході вважали справжнім демократом, здатним гарантувати мирний перехід до ринкової демократії.

Такий підхід США до пострадянського простору залишав мало можливостей Україні для вибудовування повноцінних двосторонніх відносин. Політика США щодо Києва у 1992 р. зводилася до того, щоб усіма можливими засобами домогтися відмови від ядерної зброї. До кінця своєї каденції Дж. Буш-старший не цікавився питаннями, пов'язаними з „українським напрямом” поза контекстом ядерного роззброєння.

Натомість українське керівництво прагнуло встановити конструктивні відносини зі США. Сполучені Штати стали тією країною, куди 5–11 травня

1992 р. Л. Кравчук здійснив свій перший закордонний візит на посаді президента. У Вашингтоні він зустрівся з президентом Дж. Бушем-старшим, віце-президентом Д. Куейлом, державним секретарем Дж. Бейкером, міністром оборони Д. Чейні. За результатами візиту було підписано низку документів – політичну декларацію, угоди про торговельні відносини, про захист навколишнього середовища, науково-технічну та гуманітарну співпрацю, меморандум про взаєморозуміння між урядами [1, с. 25].

Головними здобутками візиту стало підписання політичної декларації та Угоди про торговельні відносини між Україною та США. У декларації вперше було зафіксовано формулу „демократичного партнерства” між країнами. Тоді ж у Вашингтоні відкрили українське посольство. Під час відвідань Вашингтону Л. Кравчук також зустрівся зі супротивником Дж. Буша-старшого на виборах, кандидатом від демократів Б. Клінтоном. Візит мав формальний характер, і після нього прориву чи бодай суттєвих змін у двосторонніх відносинах не відбулося.

Порядок денний українсько-американських відносин у 1991–1994 рр. включав найбільш нагальні питання та обмежувався трьома напрямками – політичний діалог, ядерне роззброєння та економічна допомога. У ці роки двосторонні відносини чітко демонстрували асиметричний характер і різноспрямованість інтересів. Якщо у США розглядали Україну як несуттєву для своїх інтересів, то для українського керівництва американський напрям став одним з головних у зовнішній політиці. У центрі уваги сторін були різні пріоритети. Американців фактично цікавило лише питання відмови Києва від ядерної зброї, у той час як українські урядовці на переговорах приділяли рівнозначну увагу всім трьом сферам.

Попри намагання української сторони налагодити контакти з адміністрацією Буша-старшого політичний діалог знаходився у стагнації, мав спорадичний характер, жорстко прив’язувався до прогресу у питанні ядерної зброї. Слід зазначити, що на початку 1990-х рр. політика Вашингтону щодо України, інших пострадянських країн характеризувалася концептуальною невизначеністю. Це було зумовлено декількома причинами. По-перше, західні країни, зокрема й США, значною мірою виявилися не готовими до швидкого розпаду СРСР. Тому американська дипломатія обрала курс на тісні відносини з Москвою як найбільш очевидним центром сили на пострадянському просторі у розрахунку на те, що Росія зможе підтримувати відносний порядок у регіоні, разом зі Сполученими Штатами вирішить ядерне питання.

По-друге, відсутність спеціалістів стосовно колишніх республік, незнання ситуації на „місці” змушували зайняти вичікувальну позицію, а налагодження дипломатичних контактів потребувало певного часу. Перший посол США у Києві Р. Попадюк вручив вірчі грамоти Л. Кравчуку тільки у липні 1992 р. і попрацював лише рік.

По-третє, на відміну від країн ЦСЄ, у яких падіння комунізму супроводжувалось усуненням комуністичних еліт з політичної сцени, в Україні колишня партійна номенклатура та червоні директори зберігали

домінуючі позиції у владі. В очах США Україна у перші роки незалежності мало чим відрізнялася від радянської республіки.

З українського боку на концептуальному рівні також бракувало осмислення відносин зі Сполученими Штатами у нових геополітичних реаліях. 2 липня 1993 р. Верховна Рада ухвалила Постанову „Про основні напрями зовнішньої політики України”. Документ визначив чотири стратегічні напрями активності нової держави на міжнародній арені: 1) розвиток двосторонніх відносин; 2) розширення участі в європейських структурах і проєктах; 3) співпраця в рамках СНД; 4) набуття членства та діяльність у міжнародних організаціях.

У рамках розвитку двосторонніх відносин пріоритетне місце відводилося відносинам з прикордонними державами, країнами Західної Європи та США. Україна мала використовувати своє геополітичне становище для формування навколо себе поясу стабільності та безпеки, набуття ролі містка між країнами ЦСЄ та Росією, зміцнення відносин особливого партнерства з РФ, налагодження партнерства з західними країнами. Щодо відносин зі США, у декларації про них згадувалося лише в одному абзаці, де зазначалося, що „відносини зі Сполученими Штатами Америки як країною, політика якої суттєвим чином впливає на розвиток міжнародних подій, має особливе значення для України” [2].

Центральним питанням двосторонніх відносин України і США у період їх становлення була проблема ядерного роззброєння. Вона однаково сильно турбувала адміністрацію як Дж. Буша-старшого, так і його наступника Б. Клінтона, але підходи республіканців і демократів до розв’язання цієї проблеми були різними. Усі зустрічі та телефонні розмови президентів двох країн до 1995 р. зосереджувалися на питанні без’ядерного статусу.

Після розпаду СРСР на мапі світу автоматично з’явилися чотири нові ядерні держави – РФ, Україна, Білорусь та Казахстан. Кризовий стан їх економіки, слабка керованість країн могли призвести до неконтрольованого поширення ядерної зброї. Ця ситуація розглядалася США як реальна загроза міжнародній безпеці. Вашингтон сильно боявся потрапляння ядерних ракет і технологій з пострадянських країн до рук екстремістських режимів і терористичних угруповань.

Згідно з Договором про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (1991) США і СРСР з метою забезпечення паритету зобов’язалися скоротити ядерні сили до 6 тис. боєзарядів і 1,6 тис. одиниць засобів їх доставки для обох сторін. Однак через розпад СРСР СНО-1, не будучи ще навіть ратифікованим, практично одразу застарів. Як наслідок, Вашингтон та Москва змушені були шукати нові шляхи для виконання цілей договору, долучивши до діалогу три колишні радянські республіки.

Сполучені Штати почали перейматися проблемою контролю ядерного арсеналу СРСР з восени 1991 р. Тоді сенатор-демократ С. Нанн запропонував виділити Москві фінансову допомогу на скорочення ядерних озброєнь, посилення ядерної безпеки та реформування оборонних підприємств. Проєкт С. Нанна підтримав впливовий сенатор-республіканець Р. Лугар.

25 листопада 1991 р. за їх ініціативи Конгрес схвалив „Акт про скорочення радянської ядерної загрози” [3, с. 222]. Відповідно до нього, з 12 грудня 1991 р. при міністерстві оборони США почала діяти Програма спільного зменшення загрози (Cooperative Threat Reduction Program), більш відома як Програма Нанна-Лугара.

Її метою стала допомога колишнім радянським республікам в утилізації зброї масового ураження (ядерної, хімічної та біологічної), посиленні безпеки на об’єктах, які містять небезпечні матеріали та технології, конверсії ВПК. У 1992 р. на реалізацію програми американські законодавці виділили \$400 млн. У подальшому фінансування програми становило \$400–500 млн щорічно.

Україна як радянський спадок отримала третій за потужністю ядерний арсенал у світі. На її території залишилося 222 одиниці носіїв стратегічної зброї – 46 важких бомбардувальників (27 Ту-95 МС і 19 новітніх Ту-160) та 176 міжконтинентальних балістичних ракет (130 СС-19 і 46 СС-24), які несли понад 1600 ядерних боєголовок і бомб (17% від радянського ядерного арсеналу) [4, с. 148]. Окрім того, в Україні знаходилися декілька тисяч тактичних ядерних зарядів, вивезених напередодні розпаду СРСР з країн ОВД (див. табл. 1). Загалом кількість цих озброєнь становила близько 5 тис. зарядів, що переважало ядерні сили Китаю, Франції, Великої Британії разом узятих. З іншого боку, Київ успадкував увесь цей арсенал за повної відсутності контролю над ним, оскільки командування та системи управління знаходилися у Москві.

Окрім власне ядерної зброї, на території України також знаходилися ключові підприємства, задіяні у створенні радянського ракетно-ядерного потенціалу, зокрема „Хартрон”, КБ „Південне” та завод „Південмаш”.

Таблиця 1.

Склад стратегічних ядерних сил на території Росії, України, Казахстану та Білорусі на початок 1992 р. *

Країна	МБР (носії/боєзаряди)	Важкі бомбардувальники (носії/боєзаряди)	Разом (носії/ боєзаряди)	% від загального ядерного арсеналу СРСР
Росія	912/3970	79/271	1779/6893	69,4%
Україна	176/1240	46/372	219/1612	17%
Казахстан	98/980	40/240	138/1220	13%
Білорусь	81/81	немає	81/81	0,6%

* Складено за: [4, с. 147]

Адміністрація Дж. Буша від початку зайняла жорстку позицію у цьому питанні. США хотіли домогтися ядерного роззброєння України, уникнувши при цьому взяття вагомих зобов’язань і великих витрат. Майже до середини 1993 р. Вашингтон у близькій до ультимативної манері тиснув на Київ, наполягаючи на якомога швидкій ратифікації ним Договору

СНО-1 та приєднанні до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ). Натомість позиція Києва у ядерному питанні поступово ставала більш жорсткою. Українська влада, висловлюючи готовність позбутися ядерної зброї, прагматично пов'язувала це з отриманням надійних гарантій безпеки, насамперед з боку РФ, та справедливої економічної компенсації, що дратувало американців.

24 жовтня 1991 р. Верховна Рада ухвалила заяву про без'ядерний статус, в якій зазначалося: „Україна проводить політику, спрямовану на повне знищення ядерної зброї і компонентів її базування, розміщених на території України. Вона має намір виконати це в мінімальний термін” [5, с. 26]. 18 грудня 1991 р. президент Л. Кравчук на зустрічі у Києві запевнив державного секретаря США Дж. Бейкера в тому, що українська влада зробить все можливе для швидкого виводу ядерних ракет зі своєї території, та попросив надати відповідну допомогу.

Уже наприкінці грудня 1991 р. розпочалися тристоронні консультації України, РФ та США, на яких обговорювали варіанти ядерного роззброєння. Уряд США одразу пообіцяв Києву оплатити увесь процес вивезення та утилізації ядерної зброї, а також надати Росії кошти за роботи зі знищення боєприпасів.

У травні 1992 р. Україна передала всі тактичні ядерні боєприпаси для знищення на російські заводи. Тоді ж Л. Кравчук у листі Дж. Бушу-старшому (7 травня 1992 р.) запевняв: „Україна забезпечить знищення всієї ядерної зброї, включаючи стратегічну наступальну зброю, розміщену на її території, протягом 7 років” [6].

23 травня 1992 р. у Лісабоні Казахстан, Білорусь та Україна підписали протокол до договору СНО-1, згідно з яким зобов'язалися у найкоротші терміни відмовитися від ядерної зброї та приєднатися до ДНЯЗ на правах без'ядерних держав. Алма-Ата й Мінськ швидко почали виконувати взяті зобов'язання. Казахстан ратифікував СНО-1 та Лісабонський протокол 2 липня 1992 р., а 12 лютого 1994 р. приєднався до ДНЯЗ. Білорусь ратифікувала СНО-1 та Лісабонський протокол 4 лютого 1993 р., а 22 липня того ж року приєдналася до ДНЯЗ. Водночас Київ почав затягувати ухвалення рішень і ставити додаткові вимоги. Це викликало роздратування американців, на думку яких українська сторона виконувала свої зобов'язання непослідовно та не повною мірою.

На різних рівнях виконавчої та законодавчої влади у Києві лунали пропозиції залишати у власному розпорядженні частину боєголовок і стратегічної авіації з метою стримування. Зокрема, керівники оборонного відомства К. Морозов і І. Біжан вважали за доцільне зберегти на озброєнні України 46 ракет СС-24 як гарантію ненападу з боку Росії [7, с. 42]. Серйозну стурбованість у адміністрації Дж. Буша-старшого викликала активність Верховної Ради, яка у 1992–1993 рр. неодноразово ухвалювала акти, в яких ядерна зброя та інфраструктура на території республіки оголошувалися виключною власністю держави, що збивало темп переговорів. Президент Л. Кравчук схилився до ліквідації ядерної зброї в обмін на „відступні”, але

у звичній для себе манері маневрував між різними політичними групами та не поспішав робити практичних кроків.

Причиною нарікань з боку Сполучених Штатів була не лише подвійна гра Києва у ядерному питанні (згода на вивезення зброї при затягуванні часу), а блокування тим самим нових російсько-американських домовленостей. 3 січня 1993 р. президенти РФ і США підписали Договір про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2). Згідно з ним країни домовилися скоротити ядерний потенціал до 3,5 тис. боєзарядів для обох сторін до 2003 р. [8, с. 17]. Щоб ратифікувати СНО-2, Москва та Вашингтон мусили чекати, щоб три „нові” ядерні держави ратифікували договір СНО-1. Найменший прогрес у цьому напрямі демонструвала Україна.

На відміну від Білорусії та Казахстану, які майже одразу взяли курс на відмову від ядерного арсеналу на користь Росії, рішуче здійснювали відповідні практичні та політичні кроки, Україна від початку намагалася використовувати ядерну зброю як предмет політичного торгу щодо гарантій безпеки від великих держав, більшої частки „пирога” фінансової допомоги на роззброєння від США та економічних преференцій від Росії. Яскравим прикладом такої стратегії українського керівництва був візит до Києва у квітні 1992 р. делегації конгресменів на чолі з Р. Лугаром і С. Нанном. Під час зустрічі з Л. Кравчуком американські сенатори заявили, що Сполучені Штати готові надати Україні \$100 млн для демонтажу ядерних озброєнь. Український президент вирішив скористатися ситуацією і на пресконференції заявив, що США готові надати \$150 млн. Американці були здивовані такою нахабністю. Вже після поразки на президентських виборах Дж. Буш-старший 9 грудня 1992 р. запропонував Л. Кравчуку збільшити розмір допомоги Україні у рамках програми Нанна-Лугара зі \$100 млн до \$175 млн. Однак ця пропозиція не мала позитивного ефекту, оскільки у Києві вже розраховували домогтися кращих умов від нової адміністрації у Вашингтоні.

Позицію Києва слід розглядати у широкому контексті переговорів з ядерного роззброєння. Так, Білорусь, на території якої залишалося лише 81 міжконтинентальна балістична ракета, не було стратегічної авіації, за відмову від ядерної зброї отримала \$250 млн американської допомоги на роззброєння. Казахстан, який успадкував трохи менший ядерний потенціал, ніж Україна, отримав на ці потреби лише \$85 млн, але як знак вдячності США збільшили двосторонню економічну допомогу Алма-Аті більш ніж утричі – з \$91 млн у 1993 р. до \$311 млн у 1994 р. [9, с. 53]. Тому українські керівники хотіли отримати якомога більше допомоги від США і на роззброєння, і на підтримку реформ.

На президентських виборах 1992 р. у США переконливу перемогу здобув кандидат від демократів Б. Клінтон. Під час виборчої кампанії він обіцяв підвищення соціальних виплат, зменшення безробіття та інфляції, більш справедливий доступ до якісної медицини. У сфері міжнародної політики Б. Клінтон виступав за активну роль США у постбіполярному світі, посилення американських позицій у Європі та більшу допомогу та увагу

кризовим регіонам – Балканам та пострадянському простору.

На момент приходу до влади у Вашингтоні нової адміністрації на переговорах із роззброєння між США, Росією та Україною не було досягнуто консенсусу з жодного важливого питання (гарантії безпеки, розмір допомоги, строки вивезення зброї). Тому адміністрація Б. Клінтона, яка приступила до справ навесні 1993 р., опинилася перед дилемою на українському напрямі: продовжувати політику неприхованого тиску попередників-республіканців, яка не мала значущих результатів, або виробити нові підходи до діалогу з Києвом. Після нетривалої внутрішньої дискусії у Вашингтоні вирішили „перезапустити” відносини з Україною.

У формуванні політики на українському напрямі адміністрація Б. Клінтона спиралася на розробки аналітичного центру „Rand Corporation”. У квітні 1993 р. його експерти опублікували доповідь „Building new NATO” [10], в якій виклали своє бачення ситуації. На їхню думку, незалежна Україна є одним з головних елементів європейського стратегічного ландшафту. На тлі загального вакууму сили у Центральній та Східній Європі та невизначеності майбутнього демократії у Росії незалежність України стала б найкращою гарантією від відновлення імперського проєкту на чолі з Москвою. США і Захід мають протидіяти російським спробам повернути Україну до своєї сфери впливу, інакше у Києві домінуватимуть тенденції до націоналізму та прагнення зберегти ядерну зброю. Сполучені Штати мають сприяти Києву у налагодженні більш тісних відносин з країнами ЦСЄ, інтеграції до європейських і регіональних структур.

У питанні ядерної зброї експерти „Rand Corporation” вважали, що жорсткий тиск на Київ є контпродуктивним і може призвести до зворотного ефекту та втрати „вікна можливостей” для налагодження відносин. Замість продавлювання питання ядерного роззброєння, аналітики радили новій адміністрації розширити двосторонній порядок денний, зокрема, включивши до нього питання регіональної безпеки у Східній Європі. Для Вашингтону це дало б більше тем у діалозі з Києвом і можливості балансувати для вирішення тих чи інших питань, включно з ядерним.

Аналогічну позицію висловлював впливовий американський політолог Зб. Бжезинський. На його думку, американська політика щодо країн СНД має позбавитися російськоцентризму, ставши плюралістичною та гнучкою, а питання ядерного роззброєння не має перетворюватися на лакмусовий папірець в українсько-американських відносинах. Стратегічною ж метою політики США на українському напрямі має стати незалежність та демократизація України. Досягнення цих цілей є набагато вагомішим, ніж її без’ядерний статус: без України Росія втрачає статус імперії, а з Україною автоматично нею стає.

Відповідальним за відносини з РФ і пострадянськими країнами в адміністрації Б. Клінтона був призначений С. Телбот, спочатку у ранзі посла, спеціального радника державного секретаря США, а потім заступника держсекретаря. Будучи особистим другом президента, він сильно впливав на формування політики США щодо країн регіону. У квітні 1993 р. Державний

департамент виступив з заявою про необхідність „спільного подолання кризи довіри” в українсько-американських відносинах.

До того, 23–25 березня Вашингтон відвідав голова МЗС України А. Зленко, де зустрівся з президентом Б. Клінтоном, державним секретарем В. Крістофером та міністром оборони У. Перрі. Під час зустрічі у Білому Домі Б. Клінтон заявив, що його адміністрація налаштована на поглиблення українсько-американських відносин, а ратифікація СНО-1 відкриє шлях до цього.

У квітні 1993 р. Вашингтон відвідав прем'єр-міністр України Л. Кучма, який на той момент виступав за збереження частини ядерного арсеналу під контролем України. Під час його візиту Білий Дім виступив з заявою про невдоволення позицією Києва щодо ядерного роззброєння. У відповідь Л. Кучма скасував заплановані зустрічі з американськими урядовцями. Зрозумівши, що стратегія „батоба” не діє, адміністрація Б. Клінтона через тиждень вийшла з заявою про „спільне подолання кризи довіри”.

Уже 9 травня 1993 р. Київ відвідала американська делегація на чолі з радником С. Телботом, яка привезла практичні пропозиції з „перезапуску” відносин. За словами американського дипломата, нова адміністрація у США зробила ґрунтовний перегляд політики щодо України та прагнула відкрити новий етап у двосторонніх відносинах. Він заявив, що США готові виділити Україні \$175 млн на роззброєння, але лише після ратифікації нею Договору СНО-1 [11, с. 398]. Американські пропозиції містили такі пункти:

- інтенсифікація політичного діалогу – збільшення кількості взаємних візитів дипломатів, урядовців, парламентарів;
- готовність США обговорювати гарантії безпеки для України;
- готовність збільшити допомогу на ядерне роззброєння та вирішення питань, пов'язаних з ним;
- виділення Києву додаткової економічної допомоги;
- розробка і підписання президентами США і України Хартії про партнерство, дружбу і співробітництво;
- сприяння Вашингтону залученню України до міжнародних і європейських структур і організацій, більш тісного співробітництва з НАТО.

Другим кроком у напрямі налагодження двосторонніх відносин після візиту С. Телбота стали переговори у Вашингтоні очільників оборонних відомств України та США К. Морозова та Л. Еспіна. 27 липня 1993 р. міністри підписали Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між відомствами, за результатами чого оголосили про початок нового етапу у військовій співпраці країн.

Паралельно влітку 1993 р. у рамках стратегії торгу адміністрація Л. Кравчука оцінила вартість вилучення з ракет високозбагаченого урану та його переробки на американських заводах у \$2,8 млрд, а ратифікацію Лісабонського протоколу та СНО-1 поставила в залежність від надання гарантій безпеки від ядерних держав.

30 вересня 1993 р. Конгрес затвердив виділення Україні фінансової допомоги у розмірі \$330 млн – \$175 млн на ядерне роззброєння та \$155 млн на підтримку економічних реформ [12, с. 52]. Однією з ознак

того, що Вашингтон змінює підходи до діалогу з Україною, стала й зміна американського посла в Києві. Замість Р. Попадюка, який входив до команди Дж. Буша-старшого, новим послом у вересні 1993 р. став кадровий дипломат і експерт В. Міллер, який був близький до демократів. На цій посаді він пропрацював дві повні каденції – до січня 1998 р.

24–25 жовтня 1993 р. Київ з офіційним візитом відвідав державний секретар США В. Крістофер. Головною метою візиту американського високопосадовця стало підписання Угоди щодо надання допомоги у ліквідації стратегічних ядерних озброєнь та запобігання розповсюдженню зброї масового знищення [13]. Згідно з нею, Сполучені Штати зобов'язалися надати Україні економічну та технічну допомогу у розмірі \$177 млн для демонтажу ядерних боєзарядів. Угода стала вагомим кроком до роззброєння. Також за підсумками переговорів була досягнута домовленість про сприяння США приєднанню України до Генеральної угоди з торгівлі та тарифів (ГАТТ), Ради Європи, налагодженню співпраці з МВФ. Держсекретар запропонував Києву долучитися до ініційованої американцями нової програми НАТО „Партнерство заради миру”.

Загалом у 1991–1993 рр. відносини між країнами були доволі прохолодними. У Вашингтоні навіть обговорювали можливість введення санкцій проти України у разі непоступливості Києва щодо ядерного питання. Адміністрація Б. Клінтона у перші роки правління і надалі спиралася у політиці щодо країн СНД на російськоцентричний підхід. Відповідно, у наданні економічної допомоги пріоритет надавався саме Росії, подолання внутрішніх проблем в якій, на думку США, гарантувало б стабільність та безпеку у регіоні. Щодо України у 1993–1994 рр. США хоч і змінили підхід, але Б. Клінтона першочергово цікавило питання ядерної зброї, а не проблеми України, напружені російсько-українські відносини. На початку каденції американський очільник також не був схильний до збільшення економічної допомоги Києву, і лише необхідність виходу з тупика на переговорах з роззброєння змусила його адміністрацію стати більш щедрішою на політичні та економічні поступки.

Стан справ у двосторонньому діалозі почав поліпшуватися наприкінці 1993 р. По-перше, розстріл урядовими військами за наказом Єльцина російського парламенту у жовтні 1993 р. продемонстрував, що реформи в Росії попри значну американську підтримку не привели до бажаних безповоротних змін, а Москва навряд чи стане демократичним партнером для США. Відповіддю Вашингтону став відхід зі середини 1990-х рр. від російськоцентричної політики на користь політики „геополітичного плюралізму”, яка означала більшу увагу до інших пострадянських країн.

По-друге, новий підхід адміністрації Б. Клінтона до вибудовування відносин з Києвом поступово почав давати результати. 25 жовтня 1993 р. була підписана Угода щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового ураження.

18 листопада 1993 р. український парламент ратифікував Договір СНО-1 та Лісабонський протокол з односторонніми правками, які

передбачали збереження Україною ядерних озброєнь. Відповідно до них, Україна зобов'язалася знищити 42% ядерних боєзарядів і 36% їх носіїв, що знаходилися на її території [14, с. 111]. З одного боку, це рішення викликало невдоволення США і РФ, а з іншого, прискорило процес пошуку компромісу щодо гарантій безпеки та розміру компенсації.

Після нових раундів переговорів компроміс був знайдений. 14 січня 1994 р. у Москві президенти РФ, США та України підписали спільну заяву, згідно з якою Україна підтвердила зобов'язання щодо ліквідації стратегічної ядерної зброї на своїй території. Сполучені Штати та Росія висловили готовність надати гарантії безпеки у разі набуття Україною без'ядерного статусу, погодилися надати фінансову та технічну допомогу для демонтажу ядерної зброї, а також компенсацію за вартість високозбагаченого урану. Також американська сторона пообіцяла додатково надати \$175 млн допомоги на конверсію ВПК. Разом з обіцяними коштами за угодою від 25 жовтня 1993 р. розмір допомоги у ядерному роззброєнні становив \$352 млн. При цьому сторони узгодили графік початку вивезення ядерних зарядів з України до РФ: до листопада 1994 р. до Росії на утилізацію мали бути передані 200 ядерних зарядів [15, с. 513]. Також частиною домовленостей були поставки Росією ядерного палива українським АЕС на \$160 млн, які оплатили США.

Окремо Б. Клінтон пообіцяв збільшити двосторонню економічну допомогу для підтримки переходу України до ринкової економіки та демократичного суспільства з \$155 млн до \$350 млн у 1994–1996 рр. При цьому Київ в обмін на поступливість у питанні СНО-1 також розраховував на виділення \$1,5 млрд кредиту від МВФ і \$700 від Світового банку, на що отримав неформальні запевнення від Сполучених Штатів щодо успішного розв'язання цієї проблеми [16].

Хоча тристороння заява не мала статусу юридично зобов'язуючого документа, вона свідчила про дипломатичний прорив у питанні ядерного роззброєння та сприяла поліпшенню атмосфери українсько-американських відносин. Як наслідок, 3 лютого 1994 р. Верховна Рада ратифікувала Договір СНО-1 і Лісабонський протокол, чого не змогла добитися попередня адміністрація Дж. Буша-старшого. Також 8 лютого Україна першою серед пост-радянських країн приєдналася до програми НАТО „Партнерство заради миру”.

Разом із тим, американські урядовці скептично ставилися до Л. Кравчука як представника колишньої номенклатури. У ранзі президентів Л. Кравчук і Б. Клінтон мали лише три персональні контакти – телефонну розмову у червні 1993 р., коротку зустріч 12 січня 1994 р. у терміналі аеропорту „Бориспіль” напередодні підписання заяви у Москві та зустріч 4 березня 1994 р. у Вашингтоні.

Проявом покращення двосторонніх відносин став офіційний візит Президента України Л. Кравчука до США 3–7 березня 1994 р. У Вашингтоні тоді не дуже хотіли приймати українського очільника, оскільки розуміли, що він використовуватиме цей візит як знак підтримки під час президентської кампанії, однак, оскільки переговори з ядерного питання ще тривали, то не стали відмовляти в організації візиту. До того ж, адміністрація Б. Клінтона

погодилася прийняти Л. Кравчука лише після ратифікації Україною Договору СНО-1.

У рамках візиту було підписано пакет галузевих угод – Договір про заохочення та взаємний захист інвестицій, конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням, міжурядову угоду про співробітництво в сфері науки та технологій. Його політичним підсумком стала спільна заява президентів про розвиток дружби і партнерства між країнами. Метою спільних зусиль визначалося „розширення змісту двосторонніх відносин на основі партнерства, взаємної довіри та поваги”, а напрямами співпраці – гарантії безпеки, допомога у скороченні ядерної зброї, економіка та торгівля, наука та технології, підтримка політичних і економічних реформ в Україні [17, с. 103]. У заяві США підтвердили готовність надати Україні гарантії безпеки, як тільки вона приєднається до ДНЯЗ, виділення на ядерне роззброєння додаткові \$175 млн протягом наступних двох років, а також пообіцяли \$350 млн допомоги на підтримку економічних реформ в Україні в 1994 р. Сторони домовилися створити спільні комісії для сприяння торгівлі та інвестиціям, а також співпраці у сфері високих технологій та досліджень. Заява, як і в цілому візит, мала формально-дипломатичний характер.

На президентських виборах в Україні у липні 1994 р. перемогу здобув колишній прем'єр-міністр Л. Кучма. Під час передвиборчої кампанії США зайняли нейтральну позицію та не підтримували нікого з кандидатів. Неофіційно у Вашингтоні схилилися до думки, що переможе Л. Кучма, хоча були готові й до переобрання на другий термін Л. Кравчука. Напередодні виборів у квітні 1994 р. Л. Кучма у складі парламентської делегації відвідав США на запрошення Національного демократичного інституту (НДІ), де він зустрівся з радником президента США з національної безпеки Е. Лейком. Це була спроба американців познайомитися з перспективним кандидатом у президенти.

Сполучені Штати без вагань визнали результати виборів, вітали конкурентність виборчого процесу, демократичність передачі влади, та головне, налаштованість нового українського президента на проведення економічних реформ. Порівняно з Л. Кравчуком, Л. Кучма здавався в очах адміністрації Б. Клінтона більш прогресивним діячем, потенційним реформатором. Також його перемога на виборах сприймалась у США як можливість швидше завершити вирішення ядерного питання.

Л. Кучма прийшов до влади в Україні у момент, коли переговори щодо ядерного роззброєння вже увійшли в завершальну стадію і принципово змінити конфігурацію домовленостей або переграти ситуацію було неможливо: Київ під тиском США та РФ уже зафіксував юридично згоду на відмову від ядерної зброї. Разом із тим, новий український президент спробував дещо інакше розставити акценти. Якщо його попередник був орієнтований на вибивання якомога більшої економічної компенсації, то Л. Кучма зробив акцент на отримання міжнародних гарантій безпеки для України. Українське керівництво чітко розуміло, що США та інші ядерні

держави не були готові надати жорсткі гарантії безпеки у вигляді юридично зобов'язуючого документа, але намагалося витиснути максимум з цієї ситуації. 30 вересня 1994 р. президент Л. Кучма розіслав керівникам США, РФ, Франції та Великої Британії листи з пропозицією укласти багатосторонній Меморандум як фінальну точку процесу ядерного роззброєння [18, с. 227]. До нього пропонувалося включити усі наявні гарантії, які Україна мала згідно зі статуттом ООН, Заключним актом НБСЕ в Гельсінкі, а також отримала б після приєднання до ДНЯЗ, вважаючи політично корисним зібрати їх разом в одному документі.

Прихід до влади в Україні адміністрації Л. Кучми значно активізував динаміку українсько-американських відносин. У цьому контексті історичним і проривним став державний візит Президента України Л. Кучми до США 19–23 листопада 1994 р., під час якого було підписано 14 двосторонніх угод. Це був другий закордонний візит нового президента (перший у жовтні – у Канаду). Слід зазначити, що напередодні цього візиту, 16 листопада, Верховна Рада проголосувала за приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ).

Враховуючи історичність моменту, американці навіть змушені були погодитися на підвищення рівня візиту з робочого до державного, на чому наполягала українська сторона. З такими урочистостями, як Л. Кучму, у Вашингтоні у 1994 р. зустрічали лише японського імператора Акіхіто, президентів ПАР і РФ Н. Менделу і Б. Єльцина. За результатами переговорів було підписано пакет важливих угод. Ключовим з них стала Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва [19], підписана президентами країн у Вашингтоні 22 листопада.

Цей документ окреслював політичну рамку двосторонніх відносин до середини 2000-х рр. У Хартії сторони висловили намір „будувати широке і міцне партнерство” шляхом інтенсифікації контактів у сферах політики, безпеки, економіки, культури та охорони навколишнього середовища [14]. Структурно Хартія складалася з 10 пунктів, які конкретизували засади та основні напрями співпраці країн. Сполучені Штати знову підтвердили виділення фінансової та технічної допомоги у демонтажі стратегічних ядерних озброєнь, також пообіцяли політично та фінансово підтримувати ринкові реформи в Україні. Окремо у Хартії відзначалася необхідність створення в Україні сприятливого інвестиційного клімату для залучення американського бізнесу, розвитку взаємовигідної економічної співпраці між країнами.

Цікаво, що державний візит 1994 р. Л. Кучми до США збігся у часі з виборами до Конгресу. За результатами листопадових виборів республіканці здобули контроль над Палатою представників і Сенатом. Наступні шість років до кінця президентської каденції Б. Клінтона республіканці зберігали більшість в обох палатах. На відміну від демократів у Білому Домі, республіканці займали більш жорстку позицію щодо РФ. На їхню думку, імперські амбіції, мілітаризм історично притаманні Росії, а тому Москва,

відновивши військові та економічні сили, повернеться до агресивної політики щодо своїх сусідів і колишніх супротивників. З точки зору національних інтересів, США мали б скоротити економічну допомогу Росії, перерозподіливши її на користь інших країн регіону, та проводити політику стримування. У 1994–2000 рр. республіканська більшість у Конгресі постійно чинила тиск на адміністрацію Б. Клінтона у питаннях відносин з Росією, що сприяло інтересам офіційного Києва.

За два тижні після цього візиту, 5 грудня 1994 р., на саміті НБСЕ у Будапешті Україна підписала меморандум про відмову від ядерної зброї, отримавши натомість запевнення щодо безпеки від США, Росії, Великої Британії, Франції та Китаю.

Беззаперечною перемогою американської дипломатії у цих переговорах стала відсутність у тексті Будапештського меморандуму політичних і військових гарантій безпеки США для України, механізмів його реалізації. Українська та англійська версії документа відрізняються. Якщо в першому варіанті у тексті використовується термін „гарантії”, то у другому – вживається „assurances” („запевнення”), а не „guarantees” („гарантії”). Таким чином, з точки зору дипломатичної термінології Україна, відповідно до Будапештського меморандуму, отримала не гарантії, а запевнення щодо безпеки. Таке формулювання було принциповим для американців на всіх переговорах.

Як зазначає колишній посол США в Україні та експерт Brookings Institution С. Пайфер, у практичному значенні між термінами „guarantees” та „assurances” існує вагома різниця, і на момент підписання Меморандуму українська сторона її прекрасно розуміла [20, с. 119]. Для американців „гарантії безпеки”, по суті, означають такі зобов’язання, рівень реагування які мають країни НАТО, Японія, Південна Корея, Австралія, тобто готовність США захищати союзників, застосовуючи військову силу. У випадку України Вашингтон не був готовий надавати аналогічні зобов’язання, а тому було обрано більш аморфне формулювання „запевнення у безпеці”, яке означало обіцянку не нападати та надати допомогу у разі агресії. При цьому на початку Вашингтон хотів, щоб „запевнення” стосувалися лише випадків ядерної загрози Україні, але українська сторона домоглася, щоб запевнення гарантів поширювалися на будь-які агресивні дії, спрямовані проти суверенітету та територіальної цілісності країни.

У підсумку, у рамках програми Нанна-Лугара на ядерне роззброєння колишніх радянських республік США у 1992–1998 рр. витратили \$750–800 млн, покривши майже всі витрати на утилізацію зброї та матеріалів. З цієї суми Україна отримала \$500 млн, Білорусь – \$250 млн, Казахстан – \$85 млн [21, с. 42]. З точки зору американських інтересів це були невеликі витрати, оскільки утилізовані бомбардувальники, бомби та боеголовки були розроблені для нанесення удару по США.

Відмова України від ядерного статусу мала важливе значення для міжнародної безпеки та підтримки режиму ДНЯЗ, сприяла підвищенню

авторитету молодій країні у світі. Цим рішенням українське керівництво зняло головну перешкоду у розвитку відносин з Європою, США та НАТО. В обмін на відмову від ядерної зброї українські лідери змогли отримати непоганий „мирний дивіденд” – запевнення у безпеці з боку провідних ядерних держав, підвищення міжнародного іміджу, \$500 млн допомоги на роззброєння, поставки ядерного палива для АЕС на \$160 млн, збільшення допомоги від США на підтримку економічних реформ. У контексті українсько-американських відносин це дозволило активізувати політичний діалог, змінити його тональність з жорсткої на партнерську, перезапустити двосторонній порядок денний на основі більш широкого кола питань і напрямів та рухатися далі.

Перші 20 років з моменту підписання Будапештський меморандум відігравав помітне місце у міжнародному позиціонуванні України та відносинах зі США і РФ. Одним з головних принципів політики США щодо України зі середини 1990-х рр. є безумовна підтримка її суверенітету та територіальної цілісності як запоруки європейської безпеки та стабільності. У цьому контексті згадки про меморандум і підтвердження американських запевнень згідно з ним містяться у багатьох спільних заявах президентів України та США, заявах за підсумками засідань УАМК (1997–2000) і Комісії зі стратегічного партнерства (2010–2011), Хартії стратегічного партнерства Україна – США 2008 р. До 2014 р. Росія також не наважувалася ставити під сумнів надані Україні запевнення.

Разом із тим, ще в середині 2000-х рр. стало зрозуміло, що зафіксовані у меморандумі запевнення у безпеці є неефективними та номінальними через відсутність дієвих механізмів їх реалізації. Анексія Криму остаточно зруйнувала ілюзорність наданих запевнень у безпеці з боку ядерних держав. 28 лютого 2014 р. Верховна Рада ухвалила звернення до Сполучених Штатів як одного з гарантів за Будапештським меморандумом у зв'язку з подіями у Криму. Реагуючи на ситуацію та надані запевнення, адміністрація Б. Обама підтримала українську незалежність, запровадивши проти Росії економічні та персональні санкції за анексію Криму, а також надавши Україні фінансову та військову допомогу.

Тому у юридичному сенсі Сполучені Штати формально не порушили Будапештського меморандуму і навіть частково виконали свої запевнення, надаючи практичну підтримку Україні у сфері безпеки, однак у політичному сенсі слабка реакція США, Великої Британії та Франції як підписантів меморандуму ставить під сумнів режим розповсюдження зброї масового ураження у світі.

У подальшому Україна двічі надсилала країнам-підписантам меморандуму запити на проведення негайних безпекових консультацій – 27 листопада 2018 р. і 21 лютого 2022 р., однак безрезультатно. Повномасштабне вторгнення Росії до України як ніколи актуалізувало проблему вироблення реальних безпекових гарантій з боку провідних держав Заходу як задля убезпечення України від нових нападів, так і забезпечення її курсу на інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур.

Враховуючи різні погляди, можливості та рівень готовності до надання Україні дієвих гарантій безпеки з боку нинішніх союзників, окреслюється декілька варіантів їх юридичного оформлення, які обговорюються Україною зі США, Великою Британією, Канадою, Польщею, Францією, Німеччиною, Туреччиною та ін. Перший варіант передбачає підписання нового багатостороннього документа з фіксацією конкретних безпекових зобов'язань, процедур, типів військової допомоги, кроків з боку підписантів. Другий варіант будується на ідеї формування системи двосторонніх договорів з гарантами безпеки Україні, що б дозволило створити різнорівневу систему зобов'язань, врахувати можливості конкретних країн. Однак в обох випадках як багатосторонні, так і двосторонні договори повинні мати юридично обов'язковий характер, бути ратифікованими парламентами країн-підписантів.

У вересні 2022 р. Офіс Президента України представив свої напрацювання у цій сфері у вигляді рекомендацій, в основі яких лежить багаторівневий підхід до гарантій. Українська сторона пропонує укласти Київський безпековий договір (Kyiv Security Compact), який би об'єднав усіх потенційних гарантів безпеки України, визначив загальні зобов'язання для них, терміни надання та типи військової допомоги. Пропонується, що провідні країни як основні гаранти візьмуть чіткі зобов'язання щодо зміцнення ЗСУ і ВПК України, а менш потужні та малі держави нададуть невійськові гарантії, пов'язані зі санкціями. Паралельно з кожним гарантом будуть укладені двосторонні угоди з більш чіткою деталізацією їх зобов'язань.

Таким чином, українська влада обрала шлях поєднання першого та другого варіантів отримання гарантій безпеки. Київський безпековий договір як багатосторонній документ має відігравати роль парасольки для системи двосторонніх міжнародних договорів. Принциповим у цій ситуації має бути юридична обов'язковість цих угод.

Висновки. Українсько-американські відносини у першій половині 1990-х років розвивалися суперечливо та асиметрично. У цей період США за інерцією дотримувалися москвоцентричної політики на пострадянському просторі, який, до того ж, не входив до переліку ключових американських зовнішньополітичних пріоритетів. Україна у таких умовах розглядалася як одна з колишніх радянських республік, які не становили важливості для стратегічних інтересів США.

Враховуючи це, саме проблема ядерного роззброєння привернула увагу Вашингтону до необхідності розбудовувати відносини з Україною. Стагнація політичного діалогу, жорсткий тиск на Київ адміністрацією Дж. Буша-старшого не сприяли вибудовуванню повноцінних двосторонніх відносин і прогресу на переговорах щодо ядерної зброї. Нова адміністрація Б. Клінтона проявила значно більше дипломатичної гнучкості і з тактичних міркувань взяла у другій половині 1993 р. курс на „перезавантаження” відносин з Україною.

Центральною темою порядку денного та каменем спотикання у відносинах Києва та Вашингтону у 1991–1994 рр. виступала проблема ядерного роззброєння України. З іншого боку, ця проблема стала джерелом уваги Вашингтону до України та ключем до розвитку українсько-американських відносин. Українська влада, знаходячись під тиском США і Росії, обрала стратегію торгу у ядерному питанні, пов'язуючи його успішне вирішення з отриманням справедливих „відступних” і зтягаючи переговори. При цьому Л. Кравчук більше акцентував увагу на економічній компенсації, а Л. Кучма на завершальному етапі зробив ставку на отриманні політичних гарантій безпеки.

У підсумку, Україна змогла виторгувати для себе непогані економічні та політичні умови в обмін на відмову від ядерної зброї, якою не управляла, і тим самим значно зміцнити своє міжнародне становище. І хоча політичні запевнення у безпеці, зафіксовані у Будапештському меморандумі від 5 грудня 1994 р., не мали юридично зобов'язуючого характеру, з політико-дипломатичної точки зору їх отримання від ядерних держав стало максимумом з можливих варіантів у тій ситуації, і у подальшому ці запевнення тривалий час відігравали стримуючу роль в українсько-російських відносинах. Паралельно вирішення ядерного питання створило сприятливий ґрунт для переходу українсько-американських відносин на рівень стратегічного партнерства.

Бібліографічні посилання

1. Городня Н. Політика США щодо України за президентства Дж. У. Буша (1989–1993). *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Історія*. 2016. Вип. 3. С. 24–29.
2. Постанова Верховної Ради України „Основні напрями зовнішньої політики України” від 2 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (дата звернення 10.10.2022).
3. Чихичин Ю. С. Подходи адміністрацій Дж. Буша-старшого и Б. Клинтона к проблеме ядерного разоружения Украины в период 1992–1996 годов. *Известия Саратовского университета. Серия : История. Международные отношения*. 2020. Т. 20. Вып. 2. С. 221–226.
4. Александрия О. Проблема ядерного наследства СССР: к 20-летию подписания Лиссабонского протокола. *Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика*. 2012. № 4. С. 144–161.
5. Погорєлова І. С. Америко-українські відносини у контексті ядерного роззброєння і гарантій безпеки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. Вип. 24 (2). С. 25–31.
6. Горук А. Україна у зовнішній політиці сполучених Штатів Америки (поч. 1990-х – поч. 2000-х рр.). *Eastern Review*. 2012. Т. 1. С. 53–72. URI: <http://hdl.handle.net/11089/18521> (дата звернення 10.10.2022).
7. Костенко Ю. Історія ядерного роззброєння України. Київ : Ярославів Вал, 2015. 464 с.
8. Потехін О. Ядерне роззброєння України у контексті її відносин з США та РФ. *Агора*. 2016. Вип. 16. С. 16–19.
9. Christopher A. Stevens. Identity Politics and Nuclear Disarmament. The Case of Ukraine. *The Nonproliferation Review*. 2008. Vol. 15. No. 1. P. 43–70.

10. Asmus R., Kugler R., Larrabee F. Building a New NATO. *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72. No. 4. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/southeastern-europe/1993-09-01/building-new-nato> (дата звернення 10.10.2022).

11. Худолій А. О. Українсько-американські відносини на початку 90-х років ХХ ст. *Гілея : науковий вісник*. 2009. Вип. 21. С. 397–404.

12. Лакішик Д. Особливості американсько-українських відносин у 1991–2004 рр. *Американська історія та політика*. 2018. Вип. 5. С. 50–58.

13. Угода між Україною і США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25 жовтня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_007#Text (дата звернення 10.10.2022).

14. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України. *Україна - Європа - Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія : Історія, міжнародні відносини*. 2016. Вип. 17. С. 106–114.

15. Yost D. S. The Budapest Memorandum and Russia's Intervention in Ukraine. *International Affairs*. 2015. Vol. 91. No. 3. P. 505–538.

16. Dubovyk V. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*. 2006. No. 424. URL: <http://www.ponarseurasia.org/ru/memo/us-ukraine-relations-long-road-strategic-partnership> (дата звернення 10.10.2022).

17. Срібна М. Розбудова українсько-американських відносин на початку 1990-х рр. (на основі фондової колекції Національного музею історії України). *Емінак*. 2017. № 3 (3). С. 100–105.

18. Budjeryn M. The Power of the NPT: International Norms and Ukraine's Nuclear Disarmament. *Nonproliferation Review*. 2015. Vol. 22. No. 2. P. 203–237.

19. Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text (дата звернення 10.10.2022).

20. Pifer Steven. The Eagle and the Trident: U.S. - Ukraine Relations in Turbulent Times. Washington, Brookings Institution Press, 2017. 366 p.

21. Shymanska A. Rethinking the Budapest Memorandum from the Perspective of Ukrainian-Russian Relations in the Post-Soviet Period. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2020. Vol. 14, No. 4. P. 29–50.

References

1. Horodnia N. Polityka SShA shchodo Ukrainy za prezydenstva Dzh. U. Busha (1989–1993). *Visnyk KNU im. T. Shevchenka. Istoriiia*. 2016. Vyp. 3. S. 24–29. (US policy towards Ukraine during the presidency of G. W. Bush (1989–1993)).

2. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy „Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy” vid 2 lypnia 1993 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text> (Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine „Main directions of Ukraine's foreign policy” dated July 2, 1993).

3. Chihichin Yu. S. Podhody administracij Dzh. Busha-starshego i B. Klintony k probleme yadernogo razoruzheniya Ukrainy v period 1992–1996 godov. *Izvestiya Saratovskogo universiteta. Seriya : Istoriya. Mezhdunarodnye otnosheniya*. 2020. T. 20. Vyp. 2. S. 221–226. (Approaches of the administrations of George W. Bush sr. and B. Clinton to the problem of nuclear disarmament of Ukraine in the period 1992–1996).

4. Aleksandriya O. Problema yadernogo nasledstva SSSR: k 20-letiyu podpisaniya Lissabonskogo protokola. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Seriya 25. Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaya politika*. 2012. No. 4. S. 144–161. (The problem of the nuclear legacy of the USSR: on the 20th anniversary of the signing of the Lisbon Protocol).

5. Pohorielova I. S. Amerykano-ukrainski vidnosyny u konteksti yadernoho rozzbroiennia i harantii bezpeky. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*. 2017. Vyp. 24 (2). S. 25–31. (American-Ukrainian relations in the context of nuclear disarmament and security guarantees).

6. Horuk A. Ukraina u zovnishnii politytsi spoluchenykh Shtativ Ameryky (poch. 1990-kh – poch. 2000-kh rr.). *Eastern Review*. 2012. T. 1. S. 53–72. URL: <http://hdl.handle.net/11089/18521>. (Ukraine in the foreign policy of the United States of America (early 1990s – early 2000s)).

7. Kostenko Yu. Istorii yadernoho rozzbroiennia Ukrainy. Kyiv : Yaroslaviv Val, 2015. 464 s. (The history of nuclear disarmament of Ukraine).

8. Potiekhin O. Yaderne rozzbroiennia Ukrainy u konteksti yii vidnosyn z SShA ta RF. *Ahora*. 2016. Vyp. 16. S. 16–19. (Nuclear disarmament of Ukraine in the context of its relations with the USA and the Russian Federation).

9. Christopher A. Stevens. Identity Politics and Nuclear Disarmament. The Case of Ukraine. *The Nonproliferation Review*. 2008. Vol. 15. No. 1. P. 43–70.

10. Asmus R., Kugler R., Larrabee F. Building a New NATO. *Foreign Affairs*. 1993. Vol. 72. No. 4. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/southeastern-europe/1993-09-01/building-new-nato>

11. Khudolii A. O. Ukrainsko-amerykanski vidnosyny na pochatku 90-kh rokiv XX st. *Hileia : naukovyi visnyk*. 2009. Vyp. 21. S. 397–404. (Ukrainian-American relations in the early 90s of the XX century).

12. Lakishyk D. Osoblyvosti amerykansko-ukrainskykh vidnosyn u 1991–2004 rr. *Amerykanska istoriia ta polityka*. 2018. Vyp. 5. S. 50–58. (Peculiarities of American-Ukrainian relations in 1991–2004).

13. Uhoda mizh Ukrainoiu i SShA shchodo nadання dopomohy Ukraini v likvidatsii stratehichnoi yadernoi zbroi, a takozh zapobihannia rozpovsiudzhenniu zbroi masovoho znyshchennia vid 25 zhovtnia 1993 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_007#Text (Agreement Between the United States of America and Ukraine Concerning Assistance to Ukraine in the Elimination of Strategic Nuclear Arms and the Prevention of Proliferation of Weapons of Mass Destruction dated 25 October 1993).

14. Pryidun S. Budapeshtskiy memorandum v konteksti yadernoho rozzbroiennia Ukrainy. *Ukraina – Yevropa – Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriia : Istorii, mizhnarodni vidnosyny*. 2016. Vyp. 17. S. 106–114. (Budapest Memorandum in the context of nuclear disarmament of Ukraine).

15. Yost D. S. The Budapest Memorandum and Russia's Intervention in Ukraine. *International Affairs*. 2015. Vol. 91. No. 3. P. 505–538.

16. Dubovyk V. U.S.-Ukraine Relations. The Long Road to Strategic Partnership. *PONARS Policy Memo*. 2006. No. 424. URL: <http://www.ponarseurasia.org/ru/memo/us-ukraine-relations-long-road-strategic-partnership>

17. Sribna M. Rozbudova ukrainsko-amerykanskykh vidnosyn na pochatku 1990-kh rr. (na osnovi fondovoi kolektsii Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy). *Eminak*. 2017. No. 3 (3). S. 100–105. (Development of Ukrainian-American relations in the early 1990s rr.).

18. Budjeryn M. The Power of the NPT: International Norms and Ukraine's Nuclear Disarmament. *Nonproliferation Review*. 2015. Vol. 22. No. 2. P. 203–237.

19. Khartiia ukrainsko-amerykanskoho partnerstva, druzhby i spivrobotnytstva. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_015#Text (Charter of Ukrainian-American partnership, friendship and cooperation).

20. Pifer Steven. The Eagle and the Trident: U.S. – Ukraine Relations in Turbulent Times. Washington, Brookings Institution Press, 2017. 366 p.

21. Shymanska A. Rethinking the Budapest Memorandum from the Perspective of Ukrainian-Russian Relations in the Post-Soviet Period. Central European Journal of International and Security Studies. 2020. Vol. 14, No. 4. P. 29–50.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022